

כ"ר ראה א"ל

ומל ה' אלוקיך את לבבך ואת לבב זרעך

כ"ס 3

בספרי ההלכה והמנהג נתנו קדמונים רמז כי בפסוק: "ומל ה' אלוקיך את לבבך ואת לבב זרעך" מרומז בראשי תיבות "אלול".

בספר הקדוש בני יששכר מביא כי בחודש זה מסוגל האדם להפוך - על ידי תשובה ומעשים טובים - את עוונותיו לזכויות, על כן מוטלת החובה

1)
א"ל
כ"ס
א"ל

על כל אדם לנצל היטב כל שעה ושעה מהימים היקרים הללו לתשובה ולחרטה. 6

אם נכפיל את 24 השעות שיש ביממה ב- 29 הימים שיש בחודש אלול נמצא כי לרשות האדם עומדות 696 שעות יקרות כאלה!

דבר זה מרומז בכתוב: "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים איתו" המילה "רצות" עולה בגימטריה 696!

ועל פי זה יש לבאר את הכתוב כך: "ברצות ה' דרכי איש" - כאשר האדם הולך בדרכי ה' ומנצל את כל שעות חודש אלול לתשובה ולמעשים טובים, "גם אויביו" - הרי שגם אויבו הגדול, הלא הוא היצר הרע, "ישרים איתו" - דהיינו עוונותיו יתהפכו לו לזכויות!

2)

א"ל

מעלת קירוב יהודי לאביו שבשמים

"ראה אנכי נתן לפניכם היום בְּרִיחַ וּקְלָחָה" (יא, כו)

צריך ביאור מדוע פתח הכתוב בלשון יחיד, "ראה", וסיים בלשון רבים, "לפניכם"?

אמר על כך רבי חיים מוורמייזא זצ"ל (אחיו של המהר"ל), שאפילו יודע המוכיח, שמכל המקשיבים לתוכחתו יושפע רק אדם אחד ויחיד, אל ימנע עצמו מן התוכחה, שכן מצינו למשה רבינו, שדיבר בפני כל ישראל ואמר "לפניכם", בעוד שדבריו היו מכוונים אל היחיד, ואמר לו "ראה", והכל, כדי להציל נפש אחת מישראל. 6

בערוב ימיו של ה"חפץ חיים", בהיותו בן למעלה מגיל תשעים, נתבקש על ידי רבי חיים עוזר גרודז'נסקי זצ"ל, רבה של ווילנא, לבא לוילנא לדבר דברי חיזוק. ה"חפץ חיים" שמפאת זקנותו וחולשתו המופלגת כבר לא היה יוצא ובא, החליט להענות לבקשה מפני חשיבות העניין, ואמר, "אם רבי חיים עוזר מבקש, הולכים!" 11

בני ביתו שידעו כמה טרחה וקושי ואף סכנה לבריאותו כרוכים בנסיעה זו, ניסו להניאו מהחלטתו ולא מיהרו לסייעו בדבר. אמר ה"חפץ חיים", "אם כך, אלך לבדי". אמר ועשה, קם ופסע לכיוון היציאה, ובחולשתו הוצרך להישען על קירות הבית, כשפניו מול הקיר וידיו נתמכות בקירות, 16

וכך פסע באיטיות. בני הבית שנדהמו מרצונו העז לנסוע, נעתרו וסידרו עבורו את הדרוש לנסיעה, והוא נסע לוילנא.

בהגיעו, נהגו בו כבוד גדול, ויצאו לקבל את פניו אלפי אנשים, ובראשם רבי חיים עוזר, שהודה לו על טרחתו המרובה.

בליל שבת נשא ה"חפץ חיים" בבית הכנסת דרשה בפני אלפי נשים, וכן בבוקרו של יום, לפני אלפי אנשים, ועורר וחיזק את הלבבות בענייני השעה. בשבת אחר הצהריים, קיבל חלק מהקהל הרב שגדש את ביתו. אחד מהם היה אדם מבוגר שבא לבקש עצה וברכה על דבר מה, וה"חפץ חיים" ענה לו על משאלתו. לאחר שסיים, תפסו בשתי ידיו, ושוחח עמו כמה דקות בענייני אמונה. לאחר שחש שדבריו פעלו בליבו של הזקן, סיים את דבריו וברכו לשלום.

כשיצא מן הבית, שמעו בני הבית את ה"חפץ חיים" מתפעל ולוחש דבר מה, הטו אוזן ושמעוהו אומר, "אכן, היה כדאי לבוא ולטרוח מראדין עד ווילנא, כדי לחזק יהודי אחד באמונה".

3

4700

ירשתם אתם. מעשה

בר' יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ורבי חנינא בן אחי ר' יהושע ור' יונתן שהיו יוצאים ח"ל והגיעו לפלטום וזכרו את ארץ ישראל וקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשת אותם וישבת בארצם. וזכרו ובאו למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה. ומעשה בר' אלעזר בן שמוע ור' יוחנן הסנדלר שהיו חולכים בנציבים אצל ר' יהודה בן בתירה ללמוד הימנו תורה והגיעו לציידן וזכרו את ארץ ישראל וקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתם אותם וישבתם בארצם. תזכרו ובאו להם למקומם אמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות שבתורה: (סליק פ"סקא):

6 ז"ל

1 (יד) לא תבאר טעם דבר זה, ויתכן לומר משום דבכלל אי אפשר להישלל כל המצות טען שבתורה רק ז"ל, מפני שהרבה מהם הנויות בה, כגודע, ואיך מזהב החליות בנזק, כל מיסרם ותכליתם לא יתנו תלה לביטולם ז"ל, כמבואר ב"ס צהורה בכתב מנחת יצחק אל הארץ וכדומה מן השוגגות, וקיומם בגולה הוא רק שלא יבטלו לעת בואם של ישראל לארץ, כלומר בספר פ' עקב י"ח בספוק ושמתם את דברי אלה, אמר להם הקב"ה לישראל, אע"פ שאני מגלה אתכם מן הארץ לחו"ל אע"פ היו מתיישבים במצות, כדי ששאתם חוזרים לכם לא יהיו לכם בחדשים, ע"כ. ופ"ז ממילא מתבאר דמנות ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות, כיון דהיא היסוד והבסיס לקיום כל המצות. ומסתמך זה למציבות לשון זה להס' הקודם שחזר וזמנת את כל הדברים אשר אנכי מנאך. ועם בואו זה יתבאר דברי רמב"ן בסה"מ במצות העשין שהסוף לאלה שהשמים הרמב"ם, במ"ע ד', שהביא דרשה זו שלפנינו בזה"ל, וירשת וישבת בה וזמנת לעשות, ולבאר בהו"א פלא, שהביא בלשון לא כתוב כלל בלשון זה, וזמנת לעשות, רק בפי' וזמנת ו' ג' אף לפי שביארנו דייקא טעם המנהג מיישיבת ח"ל הוא להכליל קיום המצות כשנאמר, וזמנת ותינתם מהקב"ה — יתבאר דבריו מחד, דשם בפי' וזמנת כריב בענין, וזאת המנהג החקיק והמשפטיים אשר זהו ה' ללמד אתכם לעשות בארץ אשר אתם שוברים שמה לרשתה וכו' וזמנת לעשות, ולכן ז"ל רמב"ן את הפסוקים המפורשים בלשונם וזמנתם כדלית טעם וזמנת להרשתם שלפנינו. וזה שספר הספרי דרשנו זו על הפסוק שפנינו ולא בפי' וזמנתם שם, הוא משום דכלל כתיב וישבת בלשון עשה.

5 ז"ל

1 עשה מצוה כו'. דקשה דעו שלא יכריחו את כולם ג"כ מחזקרים ע"ז. אלא כ"ס, אם תרצה שיכריח כי את הנוים, תשמר לך וגו': בשכר שתבא תירש. כל"ל. דרש שנינו לשון אשר אתה כל שמה וירשת, ולא כתיב וירש אותם, אלא בשכר ביאה לארץ ע"מ לרשת אותם תזכו לרשת אותם, וירשת הוא לשון הכנתה: וישבת בארצם מכלל שנאמר וישבת בעריהם ובבתיהם יכול אי כו' ח"ל וישבת בארצם כל מקום כו'. כל"ל, וכ"ס דפי' שפטים כתיב וישבת בעריהם ובבתיהם, משמע דוקא אותה שירשו מהם ולא יותר, כתיב בכא וישבת בארצם, כל הארץ כמשמע, אפילו מקום שאינו מיושב חוכל לעשות ישוב: אמרו ישיבת א"י שקולה כו'. כדאי בכתובות דף ק"י ב', לעולם ידור אדם באר"י אפילו בעיר שרובה נכרים כו', אלא לומר לך שכל דבר בחו"ל אפילו עובד ע"ז, וכל העובד ע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה (חלוין כו'). וכן מבואר בתוספתא דע"ז פ"ח, וישר אדם באר"י אפילו בעיר שרובה נכרים ולא בחו"ל אפילו בעיר שכולה ישראל, [וזו היא הצדקה שכתבנו בכתובות שם, ונתנו זה הטעם שדומה כאלו עובד ע"ז], מלמד שישבת

1 אר"י שקולה כנגד כל מצות שבתורה, כרי דתלוי זה הטעם בזה. ועי' מש"כ הרמב"ן ז"ל בפי' אחרי עכ"פ ותעמל הארץ בעטם הדבר: ומעשה בר"א בר"ש כו' ללמוד הימנו תורה כו'. כוספ"ק בזה המעשה, אפילו ללמוד תורה שמוחר להעמל בעומלת בית הפרס דרשן וללכת לחו"ל בזמן שאינו מזהב ממי ללמוד לכ"ס, מפי"ם הם חזרו שיהיה להם ממי ללמוד באר"י, וכדרי כרי יהודה צירובין דף מ"ז א', ולכן חזרו למקומם.

(2)

ע"י חלק

1 הדגשת המקום הנבחר עוברת לאורך הפרשה דרך גופי תורה שונים. בתחילתה מדובר על הלכות הקורבנות, בהן מודגש הקשר אל "המקום אשר יבחר ה'", ואשר בחירתו פוסלת את כל שאר המקומות שבארץ, ובוודאי מחוצה לה, להקרכת הקורבנות. לאחר מכן מופיעה מצוות המעשר שאיננה זהה למעשר שנזכר בתורה לפני כן (במדבר יח): שם מדובר במעשר ראשון, המעשר ללוויים, ואילו כאן במצוות המעשר השני, שחלק עיקרי בה הוא הבאת המעשר לירושלים. מצוות השמיטה היא מצווה נוספת הקשורה דווקא בארץ ישראל, ואי אפשר לקיימה בשום מקום אחר. דין נוסף, שלכאורה שייך לתחום אחר אך נקשר אף הוא לארץ ישראל, הוא מצוות עיר הנידחת, שאין דיניה שייכים בחוץ לארץ. הקשר אל המקום מצוי גם בפרשות המועדות

1 חכמי ישראל, מראשוני הראשונים ועד לחכמי הרורות האחרונים, ניסו למצוא דרכי הסבר לסדרם של הדברים הכתובים בספר משנה תורה. בספר דברים, זכרנו החל מפרשת דאה, יש מצוות מדוברות בכל פרשה ופרשה, יותר מאשר ברוב פרשות התורה, והמצוות הללו אינן מסודרות בתבנית שיש בה מהלך ברור וקבוע; חלקן הוא רק "משנה התורה", כלומר חזרה על דברים הכתובים כבר בספרים הקודמים. 6 ויש מהן מצוות חדשות, שלא נזכרו קודם לכן. נראה שאי אפשר למצוא קו מנחה שעל פיו אפשר יהיה להסביר את רצף המצוות בכל פרשה, וגם לא את הסדר הדק יותר בין הפסוקים והמצוות השונים. מעניין לציין שדווקא העדר המשכיות ברורה בין הדברים, העוברת שעניינים שלכאורה אין כל קשר פנימי ביניהם נמצאים 11 סמוכים זה לזה - נעשתה בעצמה מקור לא רק לדרשות שעל דרך האגדה, אלא גם למספר פסקי הלכה. וכפי שאמרו חז"ל (ברכות כא, ב), שאפילו חכמים כרבי יהודה, שבכל התורה כולה אינם "דורשים סמוכים", כלומר אינם מסיקים מסקנות מסמיכותם של דברים זה לזה, אף הם מודים שבספר דברים יש לדרוש סמוכים. שכן בעל 6 כורחני הסדר (או אי הסדר) שבספר מלמדנו שיש להסיק מנושא אחד על חברו. ולהעלות מהם מסקנות הלכתיות. ואכן, דרושים כאלה מצויים בכמה וכמה נושאים בספר דברים, על אף שעדיין אין בידינו דרך קבועה או שיטה קבועה לתרום את הפסוקים והמצוות 12 למערכת כוללת אחת.

שבחתימת הפרשה, שלמרות שבעיקרה היא חזרה על האמור קודם לכן, מכל מקום מצוות העלייה לרגל ועשיית שלושת הרגלים דווקא במקום הנבחר מודגשות כאן ביתר שאת. 14 הווי אומר: רובם הגדול של העניינים שבפרשה - הן המצוות המתוארות בפרוטרוט והן העניינים הנזכרים כאן רק בראשי פרקים ומתבארים מאוחר יותר, כמו הברכה והקללה בהר גריזים והר עיבל - קשורים אל המקום הנבחר או אל מקומות מסוימים בארץ ישראל. הפתיחה להלכות הרבות הנמצאות בפרשה זו ובפרשה שלאחריה היא במילים: "אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה". לאמור: גם הלכות שאינן נקשרות במפורש לארץ ישראל, הרי שהן נאמרות בתוך האווירה של הכנה לחיים המשותפים בארץ הנבחרת, שיש בה קדושה מיוחדת, ואשר מהווה להן רקע. משום כך אך טבעי הוא להבין שאכן יש רגישות מיוחדת לארץ, שאין היא יכולה לשאת פגמים, ולא רק פגמים גדולים כמו דיני העריות, שכבר במקומם (ויקרא יח) נאמר שהארץ תקרא את היושבים עליה בגלל חטאים אלה; גם דינים אחרים שאינם קשורים במישרין אל הארץ נראה שמובאים כאן בהקשר של ייחודה של ארץ ישראל. דיני מאכלות אסורות, למשל, שנאמרו כבר בספר ויקרא עם הרגשה של קרובות ה' וקדושת ישראל והקשר ביניהם: 14 "והתקדשתם והייתם קדשים - כי קדוש אני" (ויקרא יא, מד), נשנים כאן בהקשר של ההכנות לכניסה לארץ. כאילו על מנת לומר שאין ראוי להם לְיִשְׁבְּעָה של הארץ לאכול דברים שאינם מתאימים לייחודה ולמהותה המיוחדת של ארץ ישראל.

המקום אשר יבחר ה' פרשת ראה אף היא מרובה במצוות ובעניינים, מהם הנמצאים רק בספר דברים ומהם החוזרים פחות או יותר על דברים שהוזכרו קודם לכן, וגם בה קשה למצוא רצף הגיוני למצוות המופיעות בה. עם 12 זאת, אפשר להצביע על צד משותף שנזכר, ולפעמים אפילו מודגש, בהלכות רבות בפרשה: חלק ניכר מהן קשור אל המקום, כלומר לארץ ישראל בכללה, ולמקום המקדש ועיר הקודש בפרט. שמה של עיר הקודש אמנם אינו נזכר כלל בתורה, וגם מקומה אינו מצוין; תמיד מדובר רק על "המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם" (דברים יב, ה ועוד), אך עם זאת, בפרשה זו יש הרגשה 31 יתרה ועיסוק רב במקום הנבחר כנושא. בעוד שפרשות אחרות אינן עוסקות במקום הנבחר אלא במצוות כלליות שרבות מהן אינן קשורות בארץ ישראל בכלל ובוודאי שלא במקום המיוחד, בפרשתנו עניינים רבים מתחברים ומתנקזים אל המקום הנבחר.

או וזוהי ענין אות סימן על דבר שיהיה אחרי כן בדמיונו כענין שנאמר איש על דגלו באותות 10, כי כשיבא הנביא ויאמר דבר פלוגי עתיד להיות לדמיון 20 שיהיה כך יקרא אות. כענין שנאמר לכן יתן אדני הוא לכם אות 21 שהאל עצמו 22 משם בן אשת הנביא 23 והמלה נגזרת מן אותה 24. והמופת יאמר על דבר מחודש שיעשה לפנינו בשנוי טבעו של עולם כענין שנאמר לדרוש המופת אשר היה בארץ 25 ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש 26. והוא מלה ממוצרת מן מופלאת 27. כמו שרית ישראל 28. וישאילוהו הלשון לדבר שהוא חרץ מן המנהג. כמו שנאמר והיה יחזקאל לכם למופת 29. ואמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת 30. כי מעשיו פלא בעיני הרואים, כדרך ותדבר פלאים 30. וכן אתיא ותמהיא 31. אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין 32. האותות והמופתים 33. כי הפלא ותתימה ענין אחד, והינן ביציאת מצרים אותות והם הדברים שיאמר להם מתחלה למהר יהיה האות הזה 34. והיו שם מופתים שיעשו בחדוש בלי שיקדימו להודיע בו. וכן מה אות כי אעלה בית ה' 35. שיקדים 36 להודיעו ואמר באות ההוא בעצמו לדרוש המופת אשר היה בארץ 37. לדעת החדוש והוא איך נתחדש אצלם. וכן המטה אשר נהפך לנחש קראו אות 38. כאשר הודיע בו לבני ישראל 39. וקראו מופת 39 כאשר עשאו לפני פרעה לחדוש. וכן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויהף שלש שנים אות ומופת על מצרים ועל כוש 40.

ע"י חלק

תנו. שלא לשמע למתנבא בשם עבודה-ורה

שלא לשמע נבואת המתנבא בשם עבודה-ורה. כלומר: שלא לשמע אל-הנביא המתנבא בשם או מופת שיתן על נבואתו כמו שאנו עושים במתנבא בשם השם, אלא נקצוהו מן הדבר, כמו שקראו בקל-פושע ואשם, ואם נחזיק בקצתו - נקיים בו הענין הנדון שחבתו התורה, והוא להמיתו בחנק, ואל זה נאמר, לא תשמע אל-דברי הנביא ההוא.

משרשי המצוה. לפי שהטעות נמצא אצל בני-אדם פמיד, ושקלים איננו קריא לבוא עד לתכלית המצוה בדברים, ותחוש התורה כי אולי סתור המצוות המכוברות ואריכות הדבור והוכיח עם ה' דובר שקרים המתנבא בשם עבודה-ורה - יתפסה האדם לדבריו ואף פי (= ומשלו) לא יתפסה אליו. אולי יפקפק בלבבו אפילו שעה אחת להיות שום ספק בדבריו, ואף-על-פי שידענו שאין תקומה לדבריו רק לשעה, כי האמת יורה דרכו ויצידי על דברי הנביא ההוא כי שקר בפיו. אף-על-פי-כן חסה התורה עלינו לבל נאבד ציפיו שעה אחת מפל-מינו בקפוק המצוה הנדונה.

ה' דברי המצוה - בפרק אחד פשר ס. פנהרין" [הלכות עבודה זרה פ"א].

ונקטת בקל-מקום ובקל-נמן בדברים ונקבות. וקעובר על זה ושמע אל-הנביא המתנבא בשם עבודה-ורה, גגון: שהארץ כמו בדברים או ששאל ממנו את או מופת - דבר על לאו זה, אלא אין לוקח עלינו לפי שאין בו מצוה.

כי היה דובר אות מגיד על מה שיאתה, ופלא במנהג שילך הנביא ככה. אם כן ונתן אליו אות או מופת, פירוש שיאמר אני הנביא השלוח אליכם שתעבדו ע"ג פלונית וזה לכם האות כי למחר יבא הארבה החסיל והגזם, או יתן להם מופת שישליך לפניהם מטה ויהיה לתנין. ובספרי⁴¹ אמרו⁴² אות הוא מופת ומופת הוא אות, אלא שדברה תורה בשתי לשונות. אולי כונתם לומר שאין חלוק בין שניהם ואין הפרש בדינם, ודי היה להזכיר האחד, אלא שרצתה התורה להפליג בענין לומר כל אית ואת שיתן אליך מכל אותות שבעולם. והאיש הזה שיקרא עצמו נביא ויצוה לעבוד ע"ג על דרך הפשט נביא⁴³ הע"ג הוא שיאמר צלם פעור שלחני אליכם שהוא האלהים וצוה שתעבדוהו בכך וכך, והוא שאמר בו הכתוב עוד, ואשר ידבר בשם אלהים אחרים ומת⁴⁴, כי כל מתנבא בשם אלהים אחרים לעבוד אותם יתנבא. כי הם לו לאלהיהם והזכירו שם עם נביאי השקר. אבל העולה בזה מדברי רבותינו⁴⁵ כי זה הנביא הנזכר בכאן מתנבא בשם ה', ואמר השם הנכבד שלחני שתעבדו לפעור כי היה השותף עמו במעשה בראשית, או שהוא גדול מכל האלהים לפניו ורצה שיעבדו אליו, והם ז"ל הזכירו⁴⁶ כי אפילו יאמר שיעבדו לע"ג אפילו שעה אחת בלבד כגון שיאמרו עבדו לפעור היום הזה בלבד ותצליחו בדבר פלוני כי כן הרצון לפני השם הנכבד הוא חייב מיתה, וגם זה הוא בפשוטו⁴⁷ של מקרא, והנה צוה הכתוב שלא נשמע למתנבא בשם ה' לעבוד ע"ג כלל, ולא נביט באותות ובמופתים שיעשה, והזכיר הטעם⁴⁸ מפני שאנחנו ידענו מיציאת מצרים שהוא מעשה ממש לא חיון ולא מראה כי לה' הארץ⁴⁹, והוא המחדש והחפץ והיכול⁵⁰ ואין אלהים מלבדו, וידענו ממעמד הר סיני כי הוא פנים בפנים צוה אותנו⁵¹ ללכת בדרך

הנה שלא נעבוד לזולתו כלל, וכבר לא נאמר לא נתן⁵², וזה טעם אשר צוה ה' אלהיך⁵³, והנה דבר סרה על השם שלא צוהו ככה מעולם או סרה דבר על כבודו שאין ראוי לעבוד לאל אחר.

10
107

1 (יה) ונתן לך רחמים: דמעשה עיר הנדחת גורם שלש רעות בישראל: א, שההורג נפש נעשה אכזר בטבעו¹¹⁷, והנה יחיד הנהרג בכית דין כבר נבחרו לזה שלוחי בית דין, אבל עיר שלמה, בעל כרחנו עלינו להבגיל כמה אנשים להרוג ולהיות אכזרים. ב, שאין לך אדם מאותה העיר שאין לו

קרובים בעיר אחרת, ומתגברת השנאה בישראל¹¹⁸, ג, שנעשה קרחה ומיעוט בישראל. על זה הבטיח הכתוב שבזה שתעסוק בזה בלי שום הנאה מביזה¹¹⁹ - "ישוב ה' מתרון אפיו", ונתן לך רחמים" - מדת רחמים¹²⁰, והכי מפרשי בגמרא יבמות (פט,א) ¹²¹ וכמדרש רבה פרשת עקב¹²², "ורחמך"¹²³ - שיהיו אוהבים אותך, ועיין להלן (ל,ג), "והרבך" - כמשמעו¹²⁴.

12 (טז), ועשית חג שבועות לה' אלקיך מסת נדבת ירך אשר נתן וגו'. הנה כבר העירו המפרשים על מה שלא רמזה התורה ענין "יום מתן תורתנו" שיש בחג השבועות. ונראה שאולי מכאן יש סמך לענין זה, על פי מה שיש להבין במקרא שפתח ב"מסת" לשון מס והיינו חובה המוטלת על האדם

לשלם בעל כרחו (ועי' חגיגה ח.), ותלפנו קאמר "נדבה" שהיא ענין רצון הלב בלבד, ואם כן צריך עיון דארכביה קרא אתריה והענין הוא שקודם מתן תורה אף ששם האבות את התורה לא היו מצווים לעשות עשייתם היה בבחינת "נדבה", ודבר זה בעצמו נעשה אחר מתן תורה בחינת "מס" שאנו מצווים ועושים, ובא ה"מס" מתוך ה"נדבה" ודווקא בחג השבועות נכתב (פסוק יב) "וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החוקים האלה", שזה רמז גלוי למתן תורה ששמעו כל ישראל "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" שהתורה מזהירה על זה בחג השבועות "וזכרת כי עבד היית במצרים" זהו הדיבור הראשון שכולל כל עשרת הדברות וכל חוקי התורה, וע"ז אומר "ושמרת ועשית את החוקים האלה". ועי' עוד בדברינו בפרשת אמור כג, טו.

4